

A művész hitvallása

SZABÓ GYULA LOSONCI MŰTERMÉBEN

Aki szemléli az izmusok őrző haláltáncát napjainkban, azt az erőszakot, amellyel irányzat maga alá akar gyűrni irányzatot, szemléli azt a konkurrenca harcot, ami a felek hadállásai között dúl, sokszor úgy érezheti magát, mint a humanista a vallásháborúk tébolya idején. De a humanista legalább szólhatott, ha volt patrónusa, akinek szárnyai alá vethette magát, de ma erre egyre kevésbé adódik lehetőség. A jólét, a gazdagság egy bizonyos határon túl már nem is igen nézi, mire szórakozza szét vagyona egy részét, telik mindenre, még a képtelenségre, bien-nálén tálalt, „művészetnek”, kikiáltott vurstlimutatványra is. Még olyan „műalkotásra”, amit maga a művész is – ha ugyan megérdemli e nevet –, csak múló ötletnek, tűnő játéknak szánt. Mechanikai folyamatnak, esetleg gépezetnek, amely mellé oda kell állítani az embert, aki megindítja, mint az esztergapadot a melléje állított munkás. S akadnak, akik elhiszik, hogy ez a jelenet „kép”, „műalkotás”. A példákat ezrével lehetne folytatni s lehetne beszélni arról a műtörténési, múzeumigazgatói megszállottságról is, amely fanatikusan hisz e trükkök művészet voltában. Ezek mellé társul korunkban a művészetinek nevezett képtelenségek fanatizmusa, ráadásul olyan filozófiai indokolással, ami már-már az emberiség kollektív öngyilkosságát szuggerálja.

Eshetne-e szó másról, ha nem ezekről a kérdésekről Szabó Gyula érdemes művész losonci otthonában, képek nézése közben. A lakás minden helyisége tömve képekkel, pár alkalom nem is elegendő az áttekintésükre. S míg a képek egy része újra elvonul a szemünk előtt, a világ számos távoli és közeli pontjának idézve emlékeit, hol alkotójuk megfordult, nemcsak a Föld egy részét utazzuk be, hanem a lélek mélységeit is megjárjuk s közben bőven adódik alkalom szót váltani korunk művészetének zürzavaráról. Olyan művésszel folyik a beszélgetés, aki közvetlenül ismeri a „terepet”, amelyen az izmusok vívják üzletre menő harcukat. Akit soha nem az irányzatok érdekeltek, aki mindig arra törekedett, belső kényszerből, hogy művészetében őszintén fejezze ki önmagát, hitét és meggyőződését. Akinél nem időtöltő szórakozás az alkotás, hanem olyan küzdelem, amelyre a sorsa predestinálta, s amelynek Nessus ingétől csak a halál válthatja meg. Aki éppen ezért tudja, mire kötelezi a hivatás, a tudás, a felelősségérzet mind a művészetért, mind az emberért, akiből a társadalom áll s akire nézve s aki által lehetséges a művészet, mint értékálló szellemi produktum.

Szabó Gyula elutasítja magától azt a látványosságot, amely nélkülözi a művészi mélységet, a társadalmi mondanivalót. Azt, ami üres játék és járat, sokszor bohóckodás, föltűnési viselkedés, vurstli mutatvány, vagy éppen „hülye hobby” és semmi más. Csontváry sem volt látványos, legjobb műveiben aprólékos gondossággal építette-festette képeit. A született és képzett tehetség alapos munkája műalkotást szül és nem görögtűzet. Az életnek nem minden síkjára érvényesíthető ez a szigorú állásfoglalás, de a képzőművészet ma már újra és egyre kevésbé lehet meg nélküle. Világos hitvallás ez annak a Szabó Gyulának a részéről, akit igazán nem lehet azzal vádolni, hogy kapcsolatai nem elég erősek korával, hisz ha valaki, akkor ő gondolkodása és művei alapján igazán a kor, méghozzá az atomkor festőművésze. Csakhogy szigorú önmagához, szigorú a művészethez, és felelősnek érzi magát az emberért és az emberiség jövőjéért. Ez a magatartás határozza meg műveit és az azokban megfogalmazódó esztétikáját.

Nem tagadható, hogy az új művészetben nemcsak arról van szó, mennyire vált unalmassá az a nagyon szabályos megismétlése a jelenségeknek, a tárgyakkal, egyszóval a látványnak, amit egyrészt a klasszikus görög-római művészetben, másrészt a rőneszánszban s azóta megszoktunk, hanem arról is, hogy a valóság a maga tárgyi mivoltában tágult ki az emberi elme előtt, a külső mögött meghúzódó rétegei mindennapivá, az egyszerű ember számára is láthatóvá váltak, s ez forradalmi módon alakítja át az ember valóságát, a művészetben pedig a valóság ábrázolását. A mikroszkóp föltalálása s ennek nyomán kialakult tudományos fejlődés a természet addig „láthatatlan arcát” is föltárta. Gondoljunk el: naponta száz- és százazek látnak vegyi folyamatokat, állati és emberi operációkat, boncolásokat, kohók olvasztókemencéiből kiömlő tűzfolyamokat, figyelik az energia, az atomok, a molekulák működését, hatását. Az emberi, állati és

növényi test bőre, vére, sejtjei, ezek szinképletei, a szív és egyéb szervek átültetési cselekményei, az erről szóló színes fölvételek mindennapos látnivalók s a kitágult valóság képe korántsem hasonlít a világ megszokott külsőjéhez. Ha házat nézünk, nemcsak külső formát látunk, hanem a falakban meghúzódó gépészeti idegszálakat, azaz vezetékeket, amelyek gázt, villanyt továbbítanak, hideg és meleg levegőt, termál- és ivóvizet szállítanak. Így vagyunk mindennel, aminek akarva-akaratlanul is mögéje látunk. Ráadásul a világ és benne az ember egyre bonyolultabb képletet mutat. Az okok és okozatok közötti összefüggések magyarázatára egészen újszerű értelmezések születnek. Ennek nyomán változik a látásunk, mindez észrevehetően átalakítja a művészi kifejezést is. A művésznek sem mindig elég az, amit lát, nem mindenki éri be azzal, amit rá a külső látvány gyakorol, hanem azt átszűrve magán, s közben át is formálva, tehát meg is másítva, az eddigihez képest sokkal szuverénebbül teremti képpé. Ami eközben születik, nem mind a tehetség gyümölcse, ahogy ezelőtt sem volt másként. Sőt, gyakran éppen a tudatlanság, a műalkotás létrehozására képtelenség következménye, ami előtt leborulni tévedés, mégha szakmai diplomákkal bélelt ornátusban követik is el. Mert pl. a torzítás lehet folyománya egyszerűen annak is, hogy a művész képtelen a valóságot, pl. egy kezét, fület megrajzolni, ahogy az ún. primitív művészetben látjuk, ahol azonban bizonyára nem is léptek föl az arányok megfelelő visszaadásának, a látvány művészi tehetséget igénylő áttételének igényével. Egyáltalán a művészet igényével. Eláraszt bennünket a sok „humbug” torzítás címén, amit a művész tudatlansága, képtelensége okoz, s korántsem valami műalkotást teremtő művészi ökonomia. De ha a pszichikum átalakít valamilyen tárgyi motívumot gondolati vagy érzelmi mondanivaló érzékeltetése végett, hogy közben szinte új mitológiát teremtsen olyan lényekkel, amelyek a képzelet szülőttei ugyan, de egyébként valóságos érzelmi, gondolati mondanivalót fejeznek ki, akkor jogos a „torzítás”, mert nem tudatlanság szüli, hanem éppen ellenkezőleg, a művész ereje, amivel mindent alárendel a megjelenítésnek, hogy valóban műalkotás jöjjön létre. – A kimerák, a faunok, a szárnyas állatok-emberek jelképezte világot – ezt a lélektanilag létező világot, ennek bonyolult, sokszor rémületes voltát – nem lehet kifejezni egy-egy még oly szép virágcsendélettel, szobajelenettel, vagy fényképszerűen készülő portréval. Mert az ezek által megjelenített érzelmi-értelmi konfliktusoknak, idegállapotoknak, sokszor örületeknek a kifejezésére más eszközök, más motívumok szükségesek. Mindez – normális észjárás mellett – nem forradalom, nem föllázadás a természethez kötött festészet és szobrászat ellen, hanem egy milliányi összetevőkből álló bonyolult természethez való jogos, úgy is mondhatjuk: korszerű igazodás olyan természethez, amelynek emberi részéből a szellemi, a lélektani szféra nem rekeszhető ki.

Már most egymás mellé téve a mai életnek ezt a két összetevőjét, egyrészt a tudomány által kitágított – felszín mögötti – valóságot, másrészt a tudomány révén fölfedezett új és mély rétegeit a léleknek, mindjárt érthetővé válik, hogy a világ több, mint amit az épületek külső fala, az erdő fája, a park vagy a váza szép virágai mutatnak. Több is, bonyolultabb is és benne az emberi lélek mindennél zavarosabb, kifürkészhetetlenebb, szebb is, rémesebb is. A társadalom s annak élete is sokkal zűrösebb és áttekinthetlenebb, annyira, hogy mindezt tulajdonképpen újszerű motívumokkal, jelképekkel lehet kifejezni. Legfőképpen pedig a lélek érzelmeit, bármilyen minőséget tükrözzenek is. A művészet eközben nem a tudomány akarja felváltani, ebbeli törekvése úgysem vezethet sikerre még opart fegyverzetben és manifesztumokban sem, és csak anarchiát szülne ez irányú törekvése. De nincs is erre szükség, mert vagy elég a tudomány önmagában a kitűzött feladatok megoldására, s akkor miért kellene művészzel helyettesíteni, vagy nem. Ekkor viszont a tudományos gondolkodást és módszert kell elmélyíteni, alaposabbá, egzaktabbá tenni. És megfordítva: a tudomány adhat anyagot a kifejezés számára a művésznak, adhat ösztönzést, de soha nem léphet a helyébe.

Ha most az eddigieket szem előtt tartjuk, mindjárt megértjük, miért kellett Szabó Gyulának megérkeznie az impresszionizmusba hajló „realizmustól” egyfajta „szürrealizmusig”. Nem a divatok miatt, hanem a tudományos világkép birtokba vételének megfelelően azért is, mert szívverése együtt lüktet kora eszméivel. Ennek nyomán tágult ki valóságlátása, alakult át művészi látása és bővült, gazdagodott kifejező eszköztára. Mit jelent ez? A kor, a tegnap eredményeinek összegezését és a ma és a holnap követelményeinek tudomásulvételét. Mert a múlt öröksége problémája a ma és a holnap nemzedékének, összes történelmi és lélektani tanulásaival együtt. Régen is voltak borzalmak, népeket kiirtó háborúk, megtizedelő, ötödölő járványok, de azok csak egy-egy rétegét, csoportját érintették az emberiségnek, a kívül esők talán tudomást sem sze-

reztek róla, míg korunkban a híradástechnika jelenlegi eszközeinek birtokában „áramütés” éri az embert szinte abban a pillanatban, amelyben a világ másik pontján agyonlőnek egy ismert személyiséget. Népiirtások olvastán és láttán az ember átélheti a borzalmat, még ha az ő népét nem érinti is. Hát még ha érinti, vagy valamilyen, ha még oly burkolt formában is, a művészt, illetve népét. Így jelennek meg Szabó Gyula képein mindazok a szimbolikus elemek, amelyeken keresztül a ma emberének fönt leírt életérzése kifejeződhet.

Szabó Gyula nagyon szigorú önmagához és szigorú a művészetéhez is. Minden idegszálával tiltakozik az esetlegességek és éretlenségek ellen. Ha mégoly bájosak is pl. a gyerekrajzok, vagy ha mégoly naivak is a régi és az új naivak, meglepőek a dekorációk és a divatesztétika ötletesei, mindez nem tévesztheti meg azt, aki a művésztől és a művészi alkotástól, szülessen az ösztönösen vagy tudatosan, többet vár. Meggyőződése, s ebben sem áll egyedül, hogy a gyerekjátékoknak, a naivitásoknak, a naivak légiónyi serege ellenére sincs közük a művészethez. Az *okoskodók* még nem filozófusok, megannyi szellemes ötlet ellenére sem, a *kuruzslók* még nem professzorok, néhány sikerült fogás ellenére sem. A kiteljesedett művészet nem üres szórakozás, nem szabadidős fabrikálás, nem időt mulató festegetés, nem mély lélektan sarlatánkodás. Az igazi művész szintézist akar művésze és a világ között, mely műalkotásokban és nem a játékos kedvtelés születte ötletekben nyilvánul meg. A művészet több mint mesterség és több mint esztétikum, és mert több, egyiket sem nélkülözheti. *A művészet harc a zűrzavar ellen, a rendezettség érdekében, tehát hivatása nem a káosz növelése.* A művész minél korszerűbb, annál kevésbé tagadhatja meg a múltat. Aki képpromboló, akár Savonarola, akár Hitler és társai módján, akár az absztrakt művészetek nevében, semmivel sem kevésbé heccelt fanatikus, mint a régi korok képégetői. Az embert a gondolat teszi, a művészt az intuíció, a gondolat és a művészi kifejezés megjelenítő ereje. A mai társadalom sem beteg, mint előző korok bármelyik társadalmá, csak bonyolultabb és követelőbb, a megnőtt lehetőségek arányában. Különösen ott, ahol a múltat nem zárták le hermetikusan, s nem akarják trónjától megfosztani azt az értékállományt, amit az emberiség a történelem folyamán hallatlan energiaösszpontosítással létrehozott, s ami emberi mivoltunk legfelsőbb rangját jelzi. A művészet hatalmas öröksége is szerves része a múltnak s aki ezt lebecsüli, az nyegleségét árulja el s leve méltatlan a művész fogalmára. 100 000 év áll a mai művészet mögött, ha ugyan nem több, ezt a múltat egyetlen művész sem tekintheti semmisnek. Éppen ezért Szabó Gyula nem hisz az elembertelenedésben, legkevésbé ott, ahol épeszű emberek, felelősséget érző tudósok, művészek élnek és alkotnak. A közember meg éppen nem embertelenedhet el, hisz minden ténykedésével önmaga *életérdekeit* szolgálja. Akik pedig anarchiát, káoszt akarnak, vagy elzárják a tehetség megmutatkozási lehetőségeit, azokat le kell leplezni, mert azok valóban embertelenítik a társadalmat, miközben maguk ebből kitérő üzletet csinálnak maguknak, *százazrekre, milliókra tesznek szert s eszükbe sem jut elkövetni azt az öngyilkosságot, amelynek értelméről műveiken keresztül az egész emberiséget meg akarják győzni.* Mert, még ha nincs is végső soron értelme az életnek, akkor is a vele való okos sáfarkodás az élők kötelessége, nem a nagy Nihil hirdetése.

Azt hiszem, az világos állásfoglalás – a művészet mellett, bármelyik „izmus” szülje is az alkotást, amely valóban az: méltó arra, hogy a kultúremler gyűjteményében, a társadalom műzeumaiban helyet foglalva századok múlva is szellemi értéket képviseljen.

Ami kép, metszet és festmény Szabó Gyula losonci műtermes házában látható, ennek a művészi hitvallásnak és ebből fakadó emberi-alkotói felelősségnek a terméke. Csodálatos világ, amely amikor páratlanul egyéni, ugyanakkor a század gyermekére és ennek gondolatvilágára is jellemző. Ezért szerves része a magyar képzőművészetnek.

SZÍJ REZSŐ